

и укреплением тоталитарно-репрессивного режима, нормы, которые закрепляли правовой статус судей, формально содержались в первых украинских советских конституциях. Принцип независимости судей не имел никакого практического наполнения, поскольку процедура выборов была номинальной.

Ключевые слова: правовой статус, правовой статус судьи, правосудие, судья, судебная система.

Kravchuk V. Historical and Legal Aspects of the Constitutional Foundations of the Judges' Legal Status in the Interwar Period (1921-1939) in the Soviet Ukraine. The article provides historical analysis of the genesis of the judges' legal status in the interwar period (1921-1939) in the Soviet Ukraine. The emphasis is laid on the establishment and evolution of the institute of judges' legal status, although it plays a different role and has different political and legal status depending on the type of government. The author assumes that during this period some elements of the legal status of judges had been established, including requirements to the position of a judge, the procedure of the judges appointment, oath of a judge, powers of judges, responsibility of judges, guarantees of the judges' safety/security. Soviet interwar period, when the constitutional foundations of the legal status of judges in Ukraine were established, is characterized by certain inner evolution. Notwithstanding, that these historical stage was marked by the formation and strengthening of the repressive totalitarian regime, the norms that regulated the legal status of judges had been formally hidden in the first Ukrainian Soviet constitutions, the principle of judicial independence had no practical content, since the judges election procedure was nominal.

Key words: legal status, legal status of a judge, justice, judge, judicial system.

УДК 348.52/27-747:343

Ю. Кришок

Злочин і покарання в релігійній доктрині християнства

У статті розглядається відображення проблеми злочину та покарання в релігійній доктрині християнства та вплив релігійних норм на становлення й розвиток кримінального законодавства України, оскільки саме християнська релігія, будучи морально-нормативною системою, відіграла надважливу роль при формуванні і реалізації правових норм, в тому числі й кримінальних.

Ключові слова: злочин, покарання, християнство, релігійна доктрина, кримінальне законодавство.

Актуальність теми. В давнину право, мораль та релігійні норми перепліталися набагато тісніше, ніж на сьогоднішній день, а інколи навіть збігалися. Знаний дослідник західноєвропейського права Г. Дж. Берман зазначав: «Ми зовсім не заперечуємо існування правового порядку в Україні з її зародження. Сам Новий Заповіт, особливо в Посланнях апостола Павла й у Діяннях апостолів, свідчить, що всередині християнської громади існували юридично конституційовані влади, які проголошували й застосовували норми, котрі стосуються ... моралі, дисципліни...» [1, с. 165].

Сьогодні теоретики права все частіше звертаються до біблійних норм, вбачаючи в цьому високу наукову та інтелектуальну цінність та вважаючи, що до них можна ставитися з абсолютною довірою. Адже в Біблії сформульовані основні заповіді, які визначають морально-етичні і водночас кримінально-правові норми християнства: не вбий, не чужолож, не кради, не свідчи ложно на ближнього свого, не бажай дому ближнього свого... [Тут і далі цитати з Біблії наводяться за виданням Українського біблійного товариства 2006 р. в перекладі проф. Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – Авт.]. Людина формує для себе норми поведінки, моралі, правові норми (позитивні норми) та певні християнські засади. І саме біблійні норми визначають загальнолюдську мораль.

Християнська релігія, будучи морально-нормативною системою, справила вирішальний вплив на формування і реалізацію правових норм, в тому числі й кримінальних.

Ступінь наукової розробленості теми. Правова наука певною мірою займалася

дослідженням окремих аспектів щодо взаємодії біблійних і правових норм, про що свідчать, зокрема, праці таких учених, як Ю. Бабінов, І. Бражник, В. Клочков, І. Бондаренко, В. Лубський, Д. Мануйлова, О. Махоня, О. Сухов та інших. Однак ці дослідження припадають переважно на період існування СРСР, що не могло не вплинути на висвітлення взаємозв'язку біблійних норм із галузями національного законодавства, зокрема кримінального.

Саме тому автор поставив собі за мету висвітлити цю важливу наукову проблему з точки зору сучасної науки кримінального права і філософії права.

Виклад основного матеріалу. Релігієзнавці зазначають, що Біблія, крім релігійно-філософських та етичних принципів, історичних хронік тощо, містить юридичні кодекси та інші юридичні норми [2, с. 24].

Окрім того, біблійні норми містять теоретичні положення християнських засад, які віддзеркалені в Біблії, більшість принципів і положень збереглися й донині та втілені в нормах кримінального законодавства України як справедливі й гуманні.

Так, одна з важливих гарантій – рівність людей перед судом – закріплена й у положеннях Біблії: «Не зроби кривди в суді: не будеш потурати особі вбогого, і не будеш підлещуватися до особи вельможного, – за правдою суди ближнього свого!»

Також одним із основоположних принципів судочинства Біблія вважає присутність свідків у судовому процесі. Така вимога зафіксована і в десяти заповідях Мойсея: «Не свідчи неправдиво на свого ближнього!», і в Новому Заповіті: «Нікого не оскаржуйте фальшиво...».

Біблійні норми, також встановлюють покарання за неправдиві свідчення: «Коли хто бачив або знав, але не виявив, то понесе свою провину», окрім того, Біблія передбачає відповідальність і за наклеп: «свідку (що) неправду говорив на брата свого, зробити так, як він замишляв був зробити своєму братові».

Біблія встановлює також порядок обрання суддів та низку морально-етичних критеріїв, зокрема такі як чесність, справедливість та непідкупність; засуджує хабарництво і застерігає проти нього. Цей принцип передбачено і сьогодні в Основному законі нашої держави – Конституції України, де в ст. 24 зазначено: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [3], та в ст. 10 Кримінально-процесуального кодексу України: «Не може бути привілеїв чи обмежень... за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками» [4, с. 8].

Своєю чергою біблійне судочинство наголошує на індивідуальній, а не колективній відповідальності за вчинене правопорушення: «Не може чинити так, щоб убити праведного з нечестивим», – стверджує книга Буття (18:25), у книзі Числа прямо поставлено питання: «Як згрішить один чоловік, чи ти будеш гніватися на всю громаду?», а в книзі пророка Єремії стверджується: «...кожен за власну провину помре ...».

Релігійний підтекст у змісті норм права простежується також у неприпустимості зворотної сили закону – це одна з важливих гарантій судочинства. «...Гріх не ставиться в провину, коли немає Закону», – стверджується в посланні Римлянам. Там же наголошується: треба використовувати лише чинне законодавство: «Я не пізнав гріха, як тільки через Закон... де ж немає Закону, немає й переступу». Ці біблійні приписи (норми) збереглися на сьогоднішній день в ч. 2 ст. 5 Кримінального кодексу України: «Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність не має зворотної дії в часі» [5]. Саме такі норми перевірені часом, вічні та вагомі для кожної особистості, а отже найреальніше сприяють реалізації її прав.

Цілком закономірно, що у формуванні правосвідомості громадян важливе значення мали ті світоглядні засади, які лежали в основі українського християнства та моралі, а відповідно й звичаєвого права.

Що ж стосується конкретних злочинів, то у П'ятикнижжі Мойсея прямо згадуються такі групи злочинів:

1. Злочини проти релігії.
2. Злочини проти життя і здоров'я людини.
3. Злочини проти волі людини.
4. Злочини проти моральності, шлюбу та сім'ї.
5. Злочини проти власності.

Закон Мойсея, як і сучасне законодавство, визначив межі покарання. Так, відоме правило «око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу» вперше встановило співвідношення злочину та покарання. Злочин – це діяння, що суперечить уявленню суспільства про належну поведінку. Тому

зрозуміло, що злочин принижує, викликає ворожнечу, ненависть і бажання помсти. Ця загальнозрозуміла реакція й зафіксована у Біблії. Принцип помсти у минулому був єдиним можливим способом захисту прав громадян і громадського порядку. Слід зазначити, що принцип таліону поширювався тільки на діяння, скоєні навмисно.

Аналіз Біблії свідчить, що вже у ті часи існували такі правові поняття, як умисел і необережність. Умисел у Старому Заповіті розуміється як намір: «А коли хто буде замишляти на ближнього свого, щоб забити його з хитрістю – візьмеш його від жертівника Мого на смерть». Для осіб, які вчинили кримінально карані діяння з необережності, приписувалося визначати спеціальні міста, де вони могли переховуватися від кровної помсти, оскільки переслідування таких злочинців не допускалось. У Книзі Чисел зазначено: «То виберіть собі міста, вони будуть на сховища для вас, і втече туди убійник, що заб'є душу невмисне. І будуть для вас ті міста на сховища».

Як обставина, що виключає злочинність діяння, у Старому Заповіті передбачена необхідна оборона. «Коли злодій буде зловлений в підкопі, і буде побитий так, що помре, то нема провини крові на тому, хто побив» У цій нормі йдеться про можливість перевищення меж необхідної оборони. Час скоєння злочину міг вплинути на спосіб захисту залежно від небезпеки посягання.

У Біблії є важливі положення про примусове призначення покарання та звернення при цьому до членів суспільства: «і будуть боятися, і більш вже не будуть робити серед себе такого, як та річ зла». Питання мети покарання, так просто розв'язане у Старому Заповіті, займає розум людства впродовж кількох століть. Російський криміналіст М. Сергієвський наприкінці XIX ст. підрахував, що цій проблемі присвячено 24 самостійні філософські системи і понад 100 юридичних концепцій [цит. за: 7, 258]. Між тим, усі існуючі теорії покарання, зрештою, спрямовані на викорінення зла.

Одним із розділів теорії доказів у кримінальному процесі є вчення про презумпції. До них відносять кримінально-процесуальні та кримінально-правові презумпції. Їх значення полягає, насамперед, у визначенні обставин, які не підлягають доказуванню, та введенні критеріїв відносності доказів. Одним із них є: кожний громадянин вважається таким, що знає закон, обнародований в установленому порядку. Це положення ґрунтується на обов'язковому роз'ясненні прийнятого закону і відображений у Старому Заповіті. У Повторенні зазначено «І наказав їм Мойсей, говорячи: «У кінці семи літ... будеш читати цього закона перед усім Ізраїлем до їхніх ушей. Збери той народ, – чоловіків, і жінок, і дітей, і прихоська свого, що в твоїх брамах, щоб вони чули й щоб навчались...». Безумовно, що при подібному порядку пропаганди закону, кожен повинен був його знати.

Від імені Бога у Старому Заповіті визначено і процесуальні норми, адресовані суддям: «Не будеш з більшістю, щоб чинити зло. І не будеш висловлюватися про позов, прихилившись до більшості, щоб перегнути правду. Від неправдивої справи віддалишся, а чистого й справедливого не забий, бо Я не всправедливлю несправедливого».

Характерною особливістю є вимога єдиного суду для будь-якої людини: «І наказав я того часу вашим суддям, говорячи «Вислуховуйте суперечки між вашими братами, і розсуджуйте справедливо між чоловіком та між братом його, та між прихоськом його. Не будете звертати уваги на обличчя в суді, – як малого, так і великого вислухаете... бо суд – Божий він» (Книга Повторення Закону. Глава 1, 16, 17).

На нашу думку, надзвичайно важливими є приписи про спокутування. Адже людина, яка завжди категорично переконана у своїй правоті й непогрішності, не спроможна критично і об'єктивно оцінювати свої вчинки і рішення і припускається помилок, не відчуваючи при цьому докорів сумління.

Цінність християнської ідеї гріховності як раз і полягає в тому, що вона дозволяє людині (і зобов'язує її) усвідомити свій гріх, вину за вчинки, осмислити прагнення подолати його, очистити своє сумління від провини» [2, с. 79].

Є у Біблії й приписи, які не супроводжуються санкціями: «Не крадіть, не брешіть, не ошукуйте один одного. Не присягайте іменем моїм ложно... Не визискуй ближнього твого і не грабуй. Не затримуй у себе наймитові платні до ранку. Не проклинай глухого, а перед сліпим не клади нічого, об що він міг би спіткнутися»; «Не смієш тримати в себе в торбі подвійного каміння для ваги, великого й малого. Не буде у тебе в господі подвійної мірки, великої й малої. Правдиве й вірне каміння мусить бути в тебе для ваги; справедлива й вірна мірка мусить бути в тебе»; «Проклятий, хто пересуває межі»; «Проклятий, хто кривосудить приходня, сироту й вдову»; «Проклятий, хто бере дарунок (підкуп), щоб погубити душу безвинну». Також, категорично заборонялося лихварство.

Багато з названих діянь Кримінальним кодексом України визнаються злочинними – крадіжка, обман покупців, шахрайство, хабарництво.

На наш погляд, слова які містяться в Біблії про необхідність призначення за них покарання у вигляді смерті можуть означати лише те, що ці діяння, на відміну від інших (що тягнуть за собою, наприклад, пеню, штраф), мають бути визнані кримінально караними. Карати злочинця стратою не можна навіть за вбивство. Дійсно, вбивство є злом, але ж ніким не доведено, що воно є найбільшим злом.

Сучасний український дослідник О.С. Лазарев [7] знайшов у Біблії ще багато інших постулатів що можуть вважатися кримінально-правовими, крім тих, що є чітко кримінально-правовими. Наведемо приклад: Каїн, покаючись перед Господом за вбивство Авеля, сказав йому про свої побоювання: «і перший, хто мене зустріне, вб'є мене». Тоді Господь сказав до нього: «Якщо хтось уб'є Каїна, то зазнає помсти всемеро». Отже, законодавцям усіх часів дано готову технологію виходу з юридичного глухого кута: якщо вбивство не доведене, покарати за нього може тільки Він; кожному, хто візьме на себе право позасудової розправи, помста буде «усемеро». «Не свідкуватимеш ложно на ближнього твого». Ця засторога передбачає, що може постраждати невинний.

Новий завіт, який називають «новим договором Бога з людьми», укладений через Христа, повторює багато з названих вище положень.

Висновки. Ми вважаємо, що у книгах Біблії дійсно викладено норми й вимоги, яким властиві всі ознаки юридичних норм, вони є тим самим «кодексом» морально-правових основ суспільства, які поступово входили в життя у формі окремих звичаїв, законів, моральних норм тощо.

Пізнання правових норм не може відбуватись ізольовано, без урахування умов історичного розвитку. Не можна також не визнати той факт, що норми як біблійного, так і сучасного права ґрунтуються на існуючих духовних аспектах суспільства. За своїм змістом Біблія є джерелом існуючого кримінального права. Перехід до правового суспільства та розбудову незалежної держави не можна здійснити без тлумачення та застосування фундаментальних біблійних правових принципів.

Але, на наш погляд, головними заповідями Христа стали: «Люби Господа Бога, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша і найперша заповідь. А друга заповідь подібна до неї: Люби ближнього твого, як себе самого. Ось на ці дві заповіді, вважаємо, було би не зайвим, якби спиралось кримінальне законодавство України.

Джерела та література

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман. – М.: Наука, 1994. – 247 с.
2. Релігієзнавство: навч. посібник / за ред. С.А. Бублика. – К.: ВЦ «Академія», 1998. – 168 с.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.
5. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – С. 131.
6. Осипов И.Д. Философия права: конспект лекций / И.Д. Осипов. – СПб. Лань, 2000. – 94 с.
7. Лазарев А. С. Рассшифрованная Библия, или Реквием цивилизации / А.С. Лазарев. – К.: Либідь, 2002. – 1064 с.

Крысюк Ю. Преступление и наказание в религиозной доктрине христианства. В статье рассматривается отображение проблемы преступления и наказания в религиозной доктрине христианства и влияние религиозных норм на становление и развитие уголовного законодательства Украины. Исследователи Библии отмечают, что эта священная Книга, кроме религиозно-философских и морально-этических принципов, закономерно содержит юридические кодексы и другие юридические нормы. Среди тех норм, которые имеют определяющее значение для уголовного и уголовно-процессуального законодательства, можно назвать: равенство людей перед судом, наличие свидетелей при рассмотрении того или иного уголовного дела, обязанность всех участников процесса давать правдивые показания и многие другие. Что касается конкретных групп преступлений, то уже Пятикнижие Моисея упоминает преступления против религии, против жизни и здоровья человека, против свободы человека, против моральности, брака и семьи, против собственности. Это позволяет утверждать, что Библия является источником существующего уголовного права. Познание правовых норм не может происходить изолированно, без учета условий исторического развития.

Ключевые слова: преступление, наказание, религиозная доктрина, уголовная ответственность.

Krysiuk Yu. Crime and Punishment in the Religious Doctrine of Christianity. The article considers the reflection of the issues of crime and punishment in the religious doctrine of Christianity and religious norms impact on the formation and development of criminal law in Ukraine. The researchers of the Bible argue that this Holy Book, along with religious-philosophical and moral-ethical principles, naturally contains legal codes and other legal norms. The author singles out the principal norms among those that are crucial for the criminal and criminal-procedural legislation: the equality of people before the court, the presence of witnesses in court while hearing a criminal case, the duty of all participants of process to give truthful testimony and many others. With regard to the specific groups of crimes the researchers acknowledge that even the Pentateuch of Moses mentioned crimes against religion, against life and health, against the will of man, against morality, marriage and family, against property. This suggests that the Bible is the source of the current criminal law. The author draws the conclusion that knowledge of the legal provisions can not occur in isolation, without taking into account the conditions of historical development.

Key words: crime, punishment, religious doctrine, criminal responsibility.

УДК 340.15:167/168

С. Кудін

Синергетичний підхід в структурі методології історико-правових досліджень

У даній статті її автором доведено, що особливості використання синергетичного підходу зумовлені обмеженням «історичної площини» дослідження та необхідністю з'ясування впливу флуктуацій-відхилень на той чи інший сценарій «розвитку подій». Виявлено можливості синергетичного підходу при проведенні досліджень у сфері альтернативної історії права. З'ясовано, що застосування синергетичного підходу в історико-правових дослідженнях має ряд специфічних проблем: виявлення сутності обміну між «історично-правовою системою» та «навколишнім середовищем» речовиною, інформацією, енергією; обмеження використання математичних методів; пошук критеріїв розмежування об'єктивних і суб'єктивних факторів, які вплинули на вибір саме даного «сценарію подій» у точці біфуркації; розмежування самоорганізації структурних елементів системи та їх організації як наслідку управлінсько-владного втручання та ін.

Ключові слова: синергетичний підхід, методологія, історія права, історико-правові дослідження, історично-правова система

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах постнекласичного етапу розвитку науки, становлення вітчизняної історії права істотного значення набувають питання методології історико-правових наукових досліджень. Це зумовлює необхідність використання сучасних підходів, у результаті застосування яких можливо досягти нових предметних та методологічних знань, що будуть адекватно відбивати всю «палітру» історично-правової реальності.

Варто відзначити, що такі підходи мають базуватись на принципах об'єктивності досліджень, соціальної відповідальності вчених, багатоманітності методологічних зв'язків історії права як науки з іншими юридичними та соціально-гуманітарними науковими дисциплінами. Одним з прикладів використання міждисциплінарного підходу є «освоєння» юридичною наукою синергетичного підходу. Він кардинально за своїм змістом відрізняється від «традиційних» підходів, що використовуються в історико-правових дослідженнях.

Аналіз дослідження цієї проблеми. У вітчизняній та зарубіжній спеціальній науковій літературі достатньо уваги приділено дослідженню проблем визначення статусу синергетики, використання синергетичного підходу при дослідженні соціальних систем. Проте в історично-правовій науці існують прогалини щодо з'ясування особливостей застосування зазначеного підходу при проведенні історико-правових досліджень, його місця в структурі методології таких досліджень.

Мета й завдання статті полягають у виявленні проблем та особливостей застосування синергетичного підходу при проведенні історико-правових досліджень.